

Statped

Lek

når barnet bruker alternativ og
supplerende kommunikasjon (ASK)

Innhold

Leken, altså...3

Alle barn har rett til å leke...5

Å planlegge for deltakelse i lek når barnet bruker ASK...6

Struktur og rammebetingelser...6

Tilrettelegge for bruk av ASK i lek...6

En tretrinnsrakett – tre strategier for samspill, lek og kommunikasjon...7

5-trinnsmodellen – Kom i gang med ASK...8

«Skjema» for kartlegging av ord og fraser i en aktivitet...11

Lekeutvikling og bruk av ASK...13

Eksempler på tematavler og hvordan bruke de...13

Lytt, lek og lær – å jobbe med auditiv oppmerksomhet...15

Tidlig sosial lek...16

Utforskende lek...17

Konstruksjonslek...18

Latesom-lek...20

Utvide leken ved hjelp av handlingsrekker...21

Parallell-lek...22

Rollelek...23

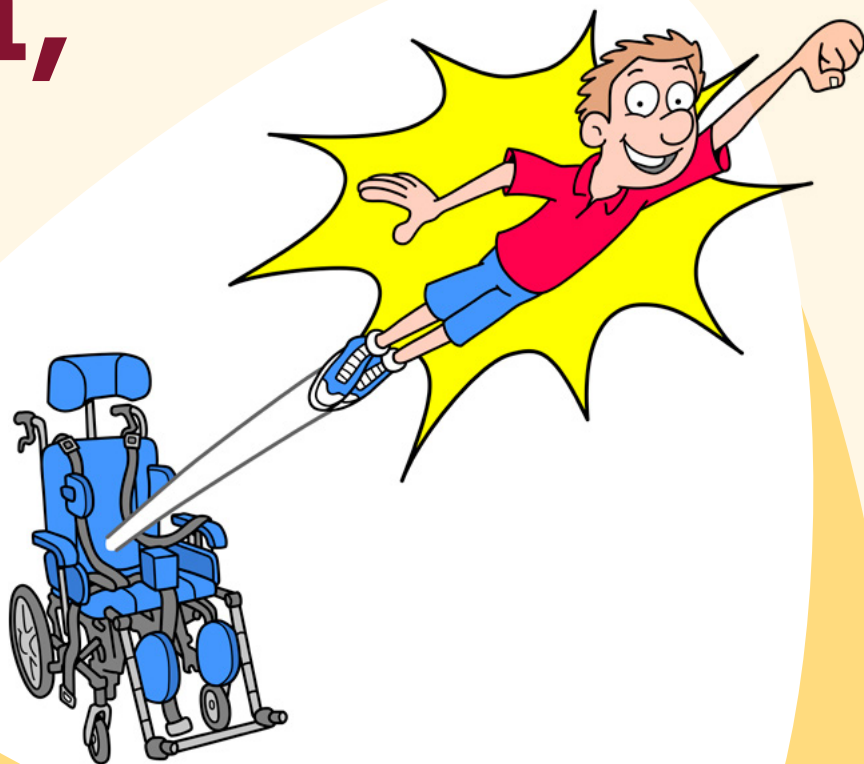
Regellek og spill...25

Klar, ferdig, lek!...26

Referanser...27

Tematavlene er laget med Picture Communication Symbols (PCS), etter avtale med Tobii Dynavox som eier alle rettighetene til PCS.

Leken, altså

Når barn leker, viser de noe av personligheten sin. Det kan gi oss informasjon om hva de er opptatt av, og hvem de er. Winnicot sier at «Lek er kongeveien for oss voksne til å forstå barnet».

Tenk på det, at leken kan betegnes som «kongeveien for oss voksne til å forstå barnet». Det betyr at i leken ligger det uante muligheter for oss voksne til å møte og støtte barnet der det er i sin utvikling. Leken er barnets aller beste arena for trivsel, læring og utvikling. Det tar vi som voksne på alvor.

Det finnes ulike teorier om lekens funksjon og betydning, og hvorvidt det er fornuftig å koble lek og læring sammen. I denne ressursen støtter vi oss til teorier som argumenterer for at det ikke er mulig å skille mellom lek og læring.

Vi er blant andre inspirert av Lillemyr, som sier at leken kjennetegnes av at den er spontan, frivillig og styres av barnets indre erfaringer, forestillinger og fantasier. Å leke er en grunnleggende aktivitet som både stimulerer og vekker interessen i oss.

Barna vi møter i vårt arbeid mangler helt eller delvis talespråk og har behov for alternativ eller supplerende kommunikasjon (ASK) for å gjøre seg forstått eller for selv å forstå. Vi erfarer at barnehagepersonalet synes det er utfordrende å tilrettelegge for lek når barnet bruker ASK. Det er også vanlig at barnet selv opplever det som vanskelig å delta i lek med andre.

For å kunne legge til rette for tilpasset lek på de ulike nivåene i lekeutviklingen for barn som bruker ASK, er det viktig med gode kommunikasjons- og samspillspartnere. De ser det enkelte barns behov og har god kompetanse om lek, kommunikasjon, språk, ASK og variert tilrettelegging.

Språklige ferdigheter kan være avgjørende for deltakelse i leken. I leken snakker barna for å forklare, forhandle om roller og handling, og for å avgrense eller utvide leken.

Dere som er i laget rundt må lære av hverandre, støtte hverandre, og være bidragsytere for at barna skal ha mulighet til å kommunisere og delta i leken. Og leke for lekens skyld.

Som voksne i barnehagen må vi forholde oss til leken. I profesjonsfaglige fellesskap er det viktig å snakke sammen om hvordan vi som fagpersoner ser på leken, og hvordan vi aktivt og på ulike måter kan løfte den, og støtte barna som trenger det. Hvordan kan vi som voksne forvalte og forsterke verdien av lek?

Bergundhaugen (2022) gjengir et betegnende utsagn fra professor Ingvild Åmot om nettopp dette: Unngå å bli profesjonell og distansert, du skal være profesjonell og berørt.

Barn har rett til å leke. I Norge er leken anerkjent for sin egenverdi, og den har en sentral plass i rammeplan for barnehage. Vi skal først se litt på lekens forankring i førende styringsdokumenter.

- Ressursen handler om hvordan du kan tilrettelegge for lek i barnehagen når barnet bruker ASK. I ressursen presenterer vi forslag til leker og ordforråd til disse. På samme sted som du lastet ned heftet kan du finne tematavler i nedlastbar versjon.
- Du kan bruke både grafiske symbol og tegn-til-tale. Vi anbefaler å tilpasse ordforrådet, slik at det blir egnet for barnet å bruke. Og; bruk barnets kommunikasjonsmiddel.
- Du kan lære mer om ASK ved å lese på våre nettsider **www.statped.no**

Alle barn har rett til å leke

Leken er så viktig at den har fått en egen artikkel i Barnekonvensjonen, artikkel 31, som understreker at alle barn har rett til lek.

Barnehagen har et særlig samfunnsmandat. I barnehageloven står det at barnehagen skal gi barn mulighet for lek. Rammeplan for barnehagen synliggjør at barnehagen skal ivareta et helhetlig perspektiv, der omsorg, lek, læring og danning skal fremme en allsidig utvikling hos barnet. Barn skal få erfare at de er en del av et fellesskap, og at deres bidrag har betydning.

Rammeplan for barnehage vektlegger at personalet skal ta initiativ til lek, og aktivt bidra til at alle kommer inn i leken. Det fysiske miljøet i barnehagen skal inspirere til og gi rom for ulike typer lek, både ute og inne.

Barnekonvensjonen Artikkel 31

Alle barn har rett til lek, fritid og hvile, og til å delta i kunst- og kulturliv

Ref: [Barnekonvensjonen \(fn.no\)](#)

Barnehageloven

§1 Barnehagen skal i samarbeid og forståelse med hjemmet ivareta barnas behov for omsorg og lek, og fremme læring og danning som grunnlag for allsidig utvikling.

§2 Barnehagen skal gi barn muligheter for lek, livsutfoldelse og meningsfylte opplevelser og aktiviteter.

Ref: [Lov om barnehager \(barnehageloven\)](#) – Lovdata

Rammeplan for barnehagen

Barnehagen skal bidra til at alle barn kan oppleve glede, humor, spenning og engasjement gjennom lek - alene og sammen med andre.

Ref: [Rammeplan for barnehagen | udir.no](#)

Å planlegge for deltakelse i lek når barnet bruker ASK

Barn som bruker ASK har behov for at du tilrettelegger for at de skal få delta i leken så selvstendig som mulig.

Struktur og rammebetingelser

Det er en fordel med struktur og gode rammebetingelser når du skal tilrettelegge for lek. Her er innspill til noen faktorer å planlegge ut fra:

- Sørg for å ha tid og rom nok for at leken kan vare.
- Ta stilling til hvor det kan være best å leke.
- Fjern eller reduser støy som kan forstyrre leken, slik som visuell og auditiv støy.
- Vurder størrelse på og sammensetning av barnegruppa.
- Vurder om det er behov for flere voksne i leken.
- Avklar den voksnes rolle i leken.

Tilrettelegge for bruk av ASK i lek

Barn som bruker ASK, trenger lenger tid for å uttrykke seg enn barn som bruker talespråket. Barna må alltid ha tilgang på sin kommunikasjonsform. Informer de andre om at ASK er barnets stemme, og at det tar lenger tid å snakke på denne måten. Vis de andre barna hvordan du bruker barnets kommunikasjonsform, at det tar tid og at de må vente på svar. Det er viktig å lære de jevnaldrende å bruke tegn-til-tale eller grafiske symboler, og legge til rette for at alle får erfaringer med å bruke ASK i planlagte gruppeleker. Det vil gi barna mulighet til å lære hvordan de kan kommunisere med hverandre, både i planlagte aktiviteter og ellers i løpet av dagen.

I fortsettelsen vil vi presentere noen tanke-modeller som kan være til støtte i planlegging for bruk av ASK i lek.

En tretrinnsrakett – tre strategier for samspill, lek og kommunikasjon

Gjennom å benytte deg av tre overordnede strategier kan du utvikle ferdigheter som gjør deg til en bedre leke- og kommunikasjonspartner for barna. Uansett hvor barna er i utviklingen vil strategiene fungere. Det gjør de fordi de bygger på at DU tilpasser deg til ditt eller dine barn.

Trinn 1: Finn ut hva barnet er opptatt av

Stikkordene for dine handlinger er *observere, se og lytte*.

Hva gjør barnet, og hva er det opptatt av?

- Ser det på noe spesielt?
- Lytter det etter noe?
- Kjenner det på noe?
- Oppsøker det noe?

Trinn 2: Vente og forvente

Når du forstår hva barnet er opptatt av, viser du barnet at du er opptatt av det samme. Så skal du vente, gjerne lenger enn du føler er naturlig, og vise forventning til at barnet skal gjøre noe, eller ta et initiativ.

Vis at du er interessert gjennom å:

- være nær barnet
- være i ansikt til ansikt-posisjon med barnet
- vurdere hvilke posisjoner som gir deg best mulig kontakt med barnet – hvor er det lurt å plassere seg?
- være stille og lytte
- være opptatt av det barnet gjør, ser, hører eller oppsøker
- vise forventning til at barnet skal signalisere eller gjøre noe
- vente litt lenger enn du tror – tell stille til 10.

Trinn 3: Tolke og bekreft

På dette trinnet skal du fange opp det du har observert og sett at barnet gjør, og gi barnet et svar eller respons.

På trinn 3 har du svært gode muligheter for å stimulere barnas samspill, lek, kommunikasjon og språk. Barnet får erfaringer med å påvirke, og de kan erfare og oppleve meningen med egne handlinger. Dine viktigste kommunikative strategier er imitasjon og utvidelse.

Gjennom bevisst å benytte imitasjon og utvidelse som strategi legger du grunnlaget for samspill, lek og kommunikasjon. Det er bærebjelkene for utvikling av språk.

Hvordan gjør du det?

- Delta aktivt i leken sammen med barna.
- Imiter barnas handlinger og lyder. Gjennom å tolke og gi mening til det barnet gjør, oppfatter de at du er interessert. Det gjør samspillet lettere å forstå for barnet.
- Heng på det som barnet gjør. Vis at dette var en god ide som du gjerne vil delta i/på.
- Svar barnet med entusiasme og engasjement.
- Overrask barnet, ta inn noe nytt, morsomt eller merkelig i leken, noe som gjør at hans eller hennes engasjement øker.

5-trinnsmodellen – Kom i gang med ASK

Light & Drager ved Penn State University har utviklet en tidlig innsatsmodell som handler om hva du bør vektlegge for å komme i gang med ASK.

Prinsippene som ligger til grunn for modellen kan benyttes uavhengig av hvilken måte barnet med behov for ASK kommuniserer på. Den kan være en god støtte for deg som skal utvikle eget materiell, blant annet i arbeidet med å planlegge ord som barnet trenger tilgang til i leken. Modellen bygger på kunnskap om tiltak som støtter barnets språk og kommunikasjon. Den egner seg aller best som tankemodell i tilrettelegging for barn som har symbolsk forståelse.

Modellen retter seg mot deg som kommunikasjonspartner og består av 5 trinn:

- 1. Identifiser meningsfulle aktiviteter.**
- 2. Gi tilgang til effektive kommunikasjonsmåter, og eventuelt kommunikasjonsmidler.**
- 3. Velg passende ordforråd.**
- 4. Tilrettelegg for et miljø som støtter kommunikasjon.**
- 5. Bruk strategier som støtter kommunikasjon.**

1. Identifiser meningsfulle aktiviteter

Det første trinnet i modellen handler om å identifisere hva barnet opplever som meningsfulle aktiviteter for kommunikasjon. Når barnet viser interesse for og responderer på lek, er det ofte et tegn på at vi har truffet barnets utviklingsnivå. Det er viktig å observere *hva* som vekker barnets interesse og glede fordi det er en rettesnor for hva slags aktiviteter vi skal tilby.

I hvilke sammenhenger opplever du at dere kan samspille best?

Det er anbefalt å velge aktiviteter som:

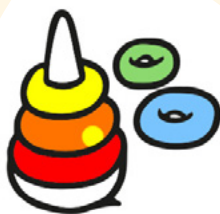
- er motiverende for barnet
- gir gode muligheter for kommunikasjon
- er tilpasset barnets utvikling

2. Gi barnet tilgang til effektive måter å kommunisere på

Det andre trinnet i modellen handler om å gi barnet tilgang til effektive måter å kommunisere på.

Først vurderer og velger dere egnet måte som barnet kan kommunisere på. Noen ganger er det lett, det er åpenbart hvilken kommunikasjonsform som er best egnet for barnet. Andre ganger kreves mer kartlegging for å bli sikrere i valg av kommunikasjonsform.

For barnet kan det ofte være hensiktsmessig om miljøet rundt bruker flere former for ASK. Tenk at du kartlegger og prøver ut samtidig. Du skal ikke prøve ut noe bare for å gjøre det. Du skal heller være opptatt av hva som vil være best egnet på sikt. Drøft følgende spørsmål sammen med foreldrene og andre fagpersoner: Hva vil barnet kunne mestre?

3. Velg passende ordforråd

Det tredje trinnet handler om å velge ordforråd som barnet har behov for i aktiviteten.

Et tilgjengelig ordforråd bør gi tilgang på kjerneord, spesifikke ord og ord barnet har særlig interesse for. Noen eksempler kan være «mamma», «pappa», «mer» og «opp». Det kan også være lyder som for eksempel «brrrrr», «voff-voff» osv.

Ordforrådet bør også gi tilgang til korte fraser som er kjente og meningsfulle for barnet, for eksempel «Hva er det?», «borte» og «falt ned». Det kan også være nyttig at barnet har tidlig tilgang til alfabetet, blant annet fordi det kan skape nysgjerrighet rundt skriftspråket og gir mulighet for å kunne finne fram til uendelig mange ord.

Det er anbefalt at du velger ordforråd som passer sammenhengen det skal brukes i.

Noen råd er at du velger ordforråd som er

- motiverende og lystbetont
- funksjonelt
- i samsvar med barnets utvikling, kultur og personlighet

Når vi velger ordforråd skal vi være opptatt av barnets interesser, slik at barnet er motivert for å kommunisere.

Hvordan kan du introdusere nye ord og uttrykk for barnet? Barn lærer nye ord gjennom å se og høre foreldre, fagpersoner og andre bruke ordene i naturlige sammenhenger. Barn med behov for ASK «bades» sjelden i sin uttrykksform, slik barn med talespråk gjør. Det er nødvendig at du som voksen tilrettelegger for at barnet kan erfare verden og utvikle et rikt og variert ordforråd. Mange barn lærer inntil 9 nye ord hver dag. Det er betydningsfullt å bruke lek og naturlige sammenhenger på en bevisst måte for å støtte språk- og kommunikasjonsutvikling.

4. Tilrettelegg for et miljø som støtter kommunikasjonen

Det fjerde trinnet handler om å tilrettelegge omgivelsene slik at du kan støtte barnets kommunikasjon. Det er tre faktorer å tenke på når du tilrettelegger miljøet:

1. Barnets plassering bør tilrettelegges slik at han eller hun kan delta best mulig i kommunikasjon med andre. Det er viktig å kartlegge og ta hensyn til stillinger som er best for at barnet skal kunne se og høre godt, samt ha tilgang på kommunikasjonsmiddelet sitt.
2. Plasser deg slik at du får best kontakt med barnet. For at barnet skal kunne lære og kommunisere med ASK, er det nødvendig at dere har felles oppmerksomhet.

Her er noen *ideer* til hva du kan prøve ut;

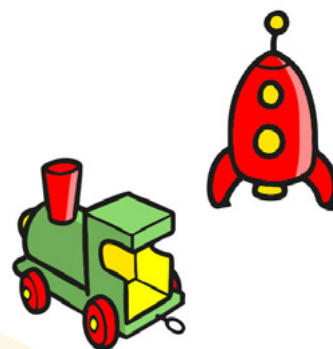
- sitt rett overfor barnet
 - pass på at barnet ikke blir blendet av motlys fra vinduer
 - la barnet sitte med ryggen mot vinduet, slik at lyset faller på ditt ansikt
 - plasser deg i høyde med barnets øyne
 - hold materiell eller aktivitet foran deg selv og i barnets synsfelt
 - bruk stemmen din på måter som fanger og opprettholder barnets oppmerksomhet
 - reduser eventuelt bakgrunnsstøy
3. Den tredje faktoren handler om måten du presenterer og tar i bruk ASK på. Det er viktig at du alltid lar barnet ha tilgang på kommunikasjonsmiddelet sitt i lek og aktivitet gjennom hele dagen. For at barnet skal lære seg å bruke ASK, så er det nødvendig at du som voksen modellerer for barnet.

5. Bruk strategier som støtter kommunikasjonen

Det femte trinnet handler om å bruke strategier som støtter kommunikasjonen. Som du vil se, så inngår på sett og vis strategiene fra «Tretrinnsmodellen» i 5-trinnsmodellen.

5 hovedstrategier som kan støtte barnets kommunikasjon:

1. Gi barnet mange muligheter til å kommunisere.
2. Modeller bruk av ASK.
3. Vent og la barnet få tid til å kommunisere.
4. Responder på barnets initiativ til kommunikasjon.
5. Ha det moro!

Skjema for kartlegging av aktuelt ordforråd og fraser i en aktivitet

Det finnes ulike måter å kartlegge ord og fraser barnet har behov for i en gitt kontekst. I denne ressursen presenterer vi et skjema vi kaller «stjerneskjema». Det har utgangspunkt i «Ett skritt foran» og Irene Johanssons skjema «Valgfri scene». Det er ment som støtte i arbeidet med å kartlegge ord, fraser og setninger barnet har behov for å bruke i kommunikasjon med andre i en aktivitet. Når vi for eksempel stiller spørsmål

som «Hva sier barna til hverandre?», så oppdager vi fort at vi må bygge ordforråd med langt mer enn substantiv. Et skjema som dette kan også være til hjelp for å ta i bruk barnets kommunikasjonsform, enten det er tegn-til-tale eller grafiske symboler. Det kan med fordel brukes i trinn 3 i 5-trinnsmodellen, også.

Nøkkelbegrep – substantiv	Dette sier jeg til barnet	Nøkkelbegrep – verb
Nøkkelbegrep - adjektiv		Nøkkelbegrep – adverb
Sanger vi synger	Dette sier barna til hverandre	Rim, dikt og regler vi bruker

Bearbeidet fra «Ett skritt foran»

I midten av skjemaet er det ei stjerne, der det står «Tema». Her skriver du navnet på aktiviteten du har valgt ut fra barnets interesser. Vi kan bruke «Bygge tårn» som eksempel.

I ruta med «Dette sier jeg til barnet», skriver dere aktuelle utsagn.

Eksempler her kan være «Da må vi finne klosser», «Hun vil også være med å bygge», «Jeg setter en grønn kloss på nå», «Hvilken kloss vil du ha?», «Skal vi rive tårnet?» osv.

Se på eksempelet på neste side for videre utfylling av skjemaet.

Nøkkelbegrep – substantiv <i>kloss tårn farge form</i>	Dette sier jeg til barnet <i>Oj, det raste Nå er det din tur</i>	Nøkkelbegrep – verb <i>bygge rase/rive gi finne</i>
Nøkkelbegrep – adjektiv <i>høyt rett mange liten, stor, lang, kort rød, gul, grønn, blå firkantet, rund</i>		Nøkkelbegrep – adverb <i>høyt forsiktig mer moro spennende</i>
Sanger vi synger	Dette sier barna til hverandre <i>Det raste Vi klarte det Min tur Skal vi rive det? Nei, jeg vil ikke rive det!</i>	Rim, dikt og regler vi bruker

Når dere har fylt ut hele skjemaet, så lager dere en plan for videre oppfølging. Hvis barnet bruker tegn-til-tale, så øver dere på tegnene. Hvis barnet har best nytte av tematavle med grafiske symbol i aktiviteten, så lag og ta i bruk tematavla. Bruker barnet kommunikasjonsbok eller talemaskin, så øver dere voksne på navigeringen i oppsettet. Lag en realistisk plan for når du kan få til å øve deg, enten du gjør det for deg selv eller sammen med andre.

Når man øver sammen med andre, så utfordrer man seg som regel mer. Kanskje får du til å øve sammen med andre 15 minutter en gang i uka, i tillegg til at du øver noen minutter for deg selv de andre ukedagene. Bruk ASK så mye som mulig når du er sammen med barnet.

Lekeutviklingen og bruk av ASK

Under finner du beskrivelser av trinn i lekeutviklingen og eksempler på milepæler i språkutviklingen. Du får forslag om hvordan du kan tilrettelegge for lek og bruk av ASK i lek, og eksempler på leker med forslag til ordforråd på tematavler.

Eksempelene på tematavler, og hvordan de kan brukes

Under hver lekebeskrivelse finner du eksempel på aktuelt ordforråd satt opp som en tematavle. Vi har samlet utskriftligsvennlige versjoner av tematavlene og informasjon om hvordan de kan brukes som vedlegg til dette heftet.

Tematavlene har noen ord som går igjen på hver aktivitet og noen ord som er spesifikt for aktiviteten. Ett av ordene som alltid er med er «maskin/bok». Det er nødvendig for at barn som har kommunikasjonsmiddel kan si ifra om at de har behov for tilgang til det. Det er også en forutsetning for at du som kommunikasjonspartner skal kunne modellere for barnet.

Forslag til leker og tilhørende tematavler er ment som inspirasjon. Vi tenker ikke at tematavlene er dekkende for det dere trenger av ordforråd i ulike typer lek.

Det blir ofte for få ord tilgjengelig hvis man bare har tematavle. Tematavler skal ikke erstatte barnets kommunikasjonsmiddel.

For at barnet skal kunne delta aktivt i leken og kunne si det hen til enhver tid vil, så er det nødvendig med tilgang på talemaskinen eller kommunikasjonsboka si.

Når du bruker tematavlene peker du på ordet samtidig som du sier det. Om ordet ikke står i riktig tid grammatisk, så sier du det slik at det blir riktig i situasjonen. Hvis du mangler småord, så sier du de uten at du peker. Når barnet bruker tematavlene, så bekrefter du ved å peke og bruke stemme.

Her ser du forslag til fast ordforråd for alle lekeaktivitetene:

Forslag til fast ordforråd venstre side				
hva 	jeg/meg 	gjøre 	kan 	skal
hvem 	du/deg 	bestemme 	vil 	
hvor 	det/den 	late som 	ha 	få
når 	vi/oss 	se 	er 	
hvorfor 	de/dem/dere 	høre 	mene/synes 	
hvordan 		huske 	liker 	hjelpe
hvilken 		vente 	ikke 	maskin/bok

PCS is a trademark of Tobii Dynavox LLC. All rights reserved. Used with permission.

Statped

Forslag til fast ordforråd høyre side				
		sammen 	urettferdig 	oi
				morsom
				glad
				trist/lei seg
				sint
				en gang til
			mer 	ferdig

PCS is a trademark of Tobii Dynavox LLC. All rights reserved. Used with permission.

Statped

Slik kan en tematavle for en lek med bamse eller dukke se ut:

Forslag til ordforråd venstre side: leke med bamse/dukke

hva 	jeg/meg/min 	gjøre 	kan 	skal
hvem 	du/deg/din 	bestemme 	vil 	leke
hvor 	det/den 	late som 	ha 	få
når 	vi/oss 	se 	er 	mate
hvorfor 	de/dem/dere 	høre 	mene/synes 	spise
hvordan 	bamse 	huske 	liker 	hjelpe
hvilken 	dukke 	vente 	ikke 	maskin/bok

PCS is a trademark of Tobii Dynavox LLC. All rights reserved. Used with permission.

Forslag til ordforråd høyre side: leke med bamse/dukke

kle av 	lage 	sammen 	urettferdig 	oi
kle på 	sove 	bæsj 	tiss 	morsom
gråte 	gå tur 	vogn 	tørst 	glad
trøste 	seng 	grøt 	sulten 	trist/lei seg
vaske 	skitten 	bleie 	godt/nam 	sint
skifte klær 	melk 	kopp 	mett 	en gang til
bytte bleie 	skål 	skje 	mer 	ferdig

PCS is a trademark of Tobii Dynavox LLC. All rights reserved. Used with permission.

Lytt, lek og lær – å jobbe med auditiv oppmerksomhet

Før vi går nærmere inn på bruk av ASK i ulike former for lek, så vil vi kort belyse betydningen av at barnet eksponeres for auditive stimuli, det vil si ulike typer lyder, både omgivelseslyder og talespråklige lyder. Vi råder deg til å lese Østvik og Killis rapport om utfordringer og tiltak som kan påvirke kommunikasjonen hos små barn med store motoriske utfordringer og behov for ASK. Studien viser at barn med store motoriske utfordringer kan ha vansker med å tolke andre auditive stimuli enn tale. Hvis barn med store motoriske funksjonsnedsettelse frarøves eksponering av ikke-verbale og miljø-

messige lyder i tidlig alder, kan det bidra til at de strever med å tolke auditive stimuli senere i livet. Det er viktig å få erfaring med mange, og ulike typer lyder i omgivelsene, fordi slike stimuli bærer i seg en spesifikk mening som hjernen lærer å kjenne igjen og kommer før de tidligste stadiene i språkutviklingen. Vår oppfordring til deg er derfor å leke med lyder og jobbe planmessig med eksponering av ulike typer lydstimuli, og å stimulere barnet til å oppsøke lyder og spørre etter: «oi – hvilken lyd var det?». Etter hvert som barna blir eldre, kan lydlotto eller lek med musikkinstrumenter være fine alternativer.

Lytte, eller lydjakst-lek

I denne leken er det søkelys på å gå rundt, der dere er, og høre etter lyder. I starten skal dere bare snakke om hva dere hører og hvor lyden befinner seg.

Det er egentlig helt likegyldig hvilke lyder dere oppsøker. Poenget er at dere jobber med lytting, og retning. Etter hvert som leken utvikler seg, så kan dere supplere med å ha grafiske symbol for det som lager lyder i omgivelsene. Støtt talen din med tegn-til-tale eller grafiske symbol. I starten er det fint å benytte ett grafisk symbol. Når du blir tryggere øker du opp mengden ord som du støtter med tegn-til-tale eller grafiske symbol.

Sånn kan du gjøre det når du skal legge til grafiske symboler:

Ved oppstart av lydleken ville vi benyttet noen få enkle grafiske symbol. Etter hvert vil det være mer aktuelt å bruke tematavler. Vi legger ved et eksempel på mange ord – du må gjerne klippe den opp, slik at du får noen enkeltord å starte med.

- Start leken med å vise det grafiske symbolet for «lyd»
- Si: «vi skal på lydjakst»
- Så lytter dere sammen, og oppsøker det dere hører. Kanskje passer det å si «oi» fordi dere hører eller ser noe rart? Pek på det grafiske symbolet for «oi» samtidig.

- Pek på «kom», «se» eller «hør» og si ordene. Bruk tydelig mimikk, og si «Hva er det?», samtidig som du peker på det grafiske symbolet av «hva».

Tidlig sosial lek

Allerede fra barnets fødsel tar vi voksne initiativ til enkelt sosialt samspill. Vi gjør det gjennom imitasjon av smil, bruk av øyne, mimikk og lyder. Slik fanger vi barnets oppmerksomhet. Dette, sammen med enkle leker som «borte-titt-tei» og «gi og ta-leker» blir omtalt som «tidlig sosial lek». Din rolle og oppgave er å ta initiativ til leken, observere og imitere barnet, samtidig som du kommenterer og setter ord på det barnet gjør.

Barnet er på et førsymbolsk utviklingsnivå, og har ennå ikke lært seg å forstå eller bruke symbolsk språk. Det er nå grunnlaget for senere språk-utvikling legges.

Lag dere enkle rutiner barnet kan kjenne igjen, og bruk ASK i morsomme aktiviteter. De første sosiale lekene er samspill i faste mønster og med turtaking. «Borte-tittei» er en av de mest vanlige. Leken har et fast mønster eller regler der dere etablerer kontakt, blir borte, kommer tilbake og på ny får kontakt. Denne type leker finnes det mange av. Planlegg hvordan du kan bruke tegn-til tale eller grafiske symboler uten at det stiller for store krav til barnet. Sett av god tid til sosial samhandling hvor du har søkelys på å:

- ta tur med barnet
- svare på barnets initiativ til kommunikasjon
- være en språkmodell som bruker både talespråk og ASK

Kom en liten mus

Denne reglen er også veldig vanlig:

Det kom en liten mus, (og fingrene dine «løper» over kroppen til barnet)

Som ville ha seg hus.

Ikke her, ikke her, (kile barnet samtidig)

Meeeen

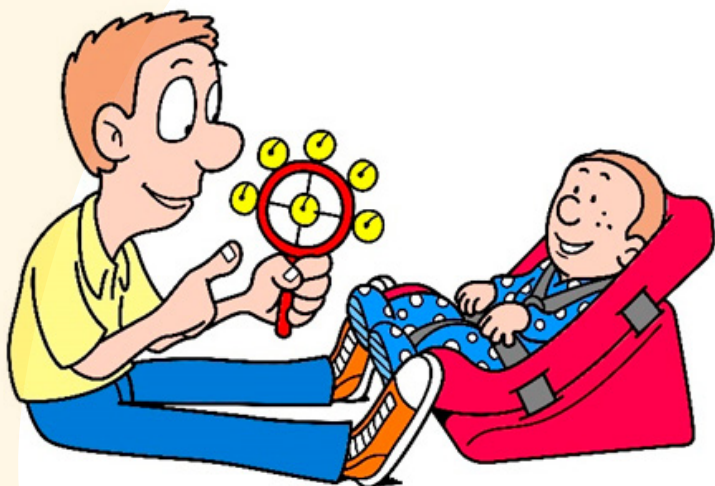
Der!! (stoppested for kilingen)

I starten leker dere reglen sammen, uten grafiske symboler, eller håndtegn. Etter hvert kan det være fint å vise det grafiske symbolet under, med musen, for å understøtte at det er denne reglen som kommer.

Etter hvert kobler du på flere av de grafiske symbolene. Ta det litt etter litt!

Utforskende lek

Interesse for gjenstander og leker utvikles fra ca. fire måneders alder. Barnet begynner å utforske egen kropp og gjenstander. For eksempel; *tar en kloss til munnen, rister på en rangle, slår/dunker med en leke, kaster mat/leke på gulvet*. For å støtte barnets begrepslæring bør du sette ord på de erfaringene barnet gjør. For eksempel: *Du ser på rangla. Du hører lyden av rangla*.

Dersom barnet har motoriske vansker bør du være ekstra oppmerksom på hvordan du kan tilrettelegge for at hen kan få utforske leker og gjenstander som kan bidra til varierte erfaringer og sanseopplevelser.

Lek med såpebobler

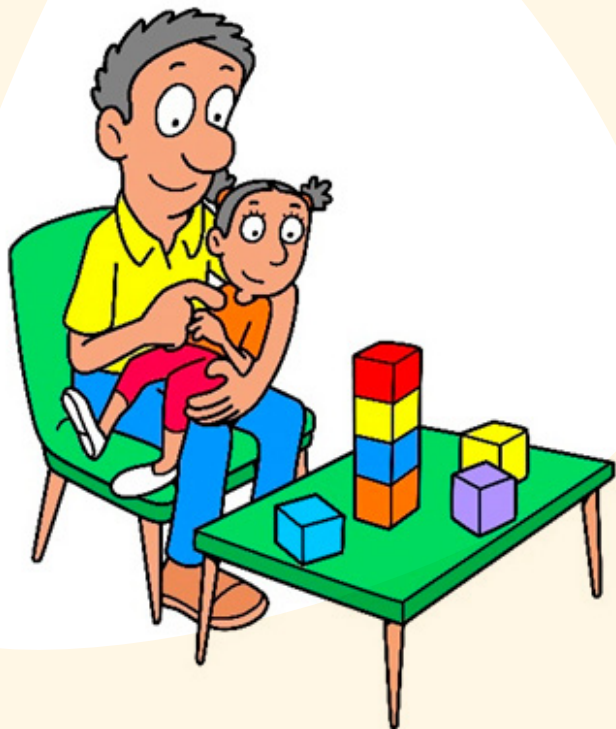
Du trenger såpebobler i en eller annen variant, det finnes mange ulike!

Å leke med såpebobler synes de fleste er morsomt! Din mest sentrale rolle her er å være entusiastisk, bygge forventninger hos barnet, og etablere felles oppmerksomhet.

Sånn kan du gjøre det:

- Start leken med å vise såpeboblene og det grafiske symbolet for såpebobler.
- Si: «vi skal leke med såpebobler»
- Pek på de grafiske symbolene samtidig som du snakker, enten ett ord om gangen, eller lag en setning. Eksempler på noe som er mulig å si med tematavlen:
 - Enkeltord: jeg, blåse, sprekke, liten. Bruk tydelig mimikk og tonefall for å understreke om du spør, kommenterer eller vil formidle noe annet.
 - Setninger: jeg blåse(r), du sprekke(r), du (er) morsom, jeg blåse(r) liten, jeg blåse(r) (en) liten såpeboble. Bruk også her mimikk og tonefall.
- Lek, og ha det gøy!

Konstruksjonslek

Mot slutten av første leveår begynner barnet å utforske gjenstander mer målrettet og bevisst. Barnet undersøker hvordan gjenstander fungerer, og om de kan passe, eller brukes, sammen. For eksempel: *putte oppi, tømme ut, stable klosser, grave i sand, fylle en beholder, rable med tegne-/skrivesaker.*

Barn som har motoriske vansker kan ha behov for at du utfører lekehandlingene for dem, som for eksempel å bygge tårn. Vær kreativ, tenk over hva barnet kan gjøre selv, som for eksempel: *rase et tårn*

I konstruksjonsleken utvikler barnet mer bevisste handlinger og med det også mer bevisst kommunikasjon. Gjennom at du setter ord på barnets aktivitet og erfaringer i konstruksjonsleken, støtter du barnets forståelse og læring av både handlinger, navn på ting og kategorier. For eksempel: «*Oi, klossene falt!*» eller «*Du putter klossene oppi boksen!*»

Nøkkelbegrep – substantiv <i>kloss tårn farge form</i>	Dette sier jeg til barnet <i>Oj, det raste Nå er det din tur</i>	Nøkkelbegrep – verb <i>bygge rase/rive gi finne</i>
Nøkkelbegrep – adjektiv <i>høyt rett mange liten, stor, lang, kort rød, gul, grønn, blå firkantet, rund</i>		Nøkkelbegrep – adverb <i>høyt forsiktig mer moro spennende</i>
Sanger vi synger	Dette sier barna til hverandre <i>Det raste Vi klarte det Min tur Skal vi rive det? Nei, jeg vil ikke rive det!</i>	Rim, dikt og regler vi bruker

Leke med klosser

Nå har du kartlagt aktuelt ordforråd for å at barnet og du kan leke med klosser sammen med flere barn. Her er det forslag til en lek med klosser:

Du trenger:

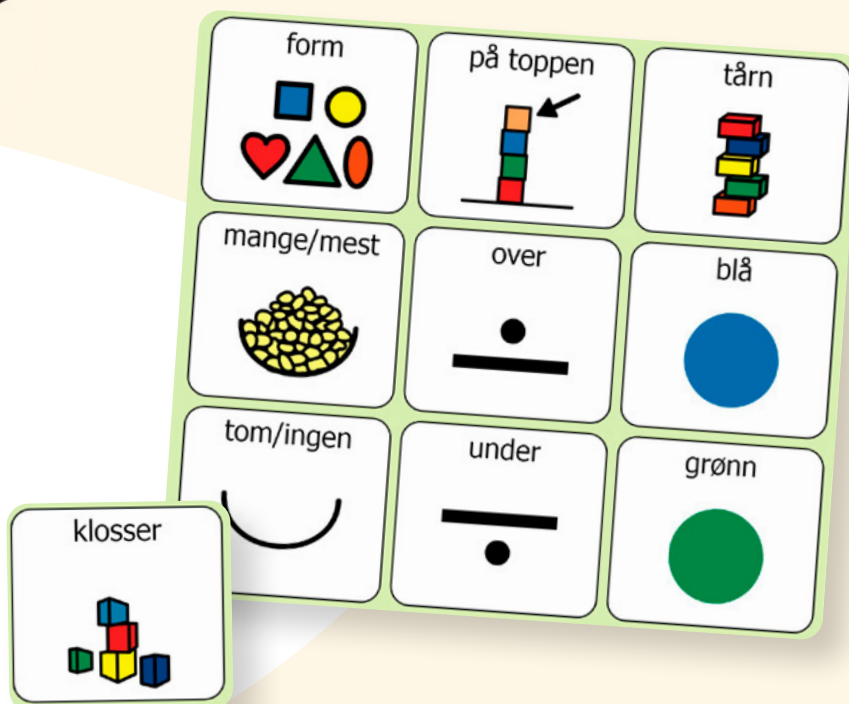
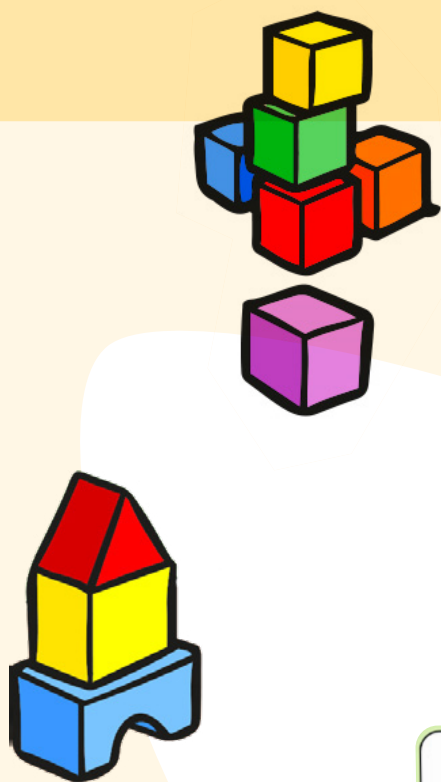
Klosser i ulike farger og former. Ei lita gruppe på 3-4 barn. Et egnet sted for barna å kunne bygge sammen på. Alle som er med i leken skal ha mulighet for å delta aktivt.

Eksempler på ord og fraser dere kan bruke:

Hva skal vi bygge? Kan jeg få en blå/rød/grønn kloss. Bygge, på, ved siden av, under, raser, liten, høyt, Skal vi rive?

Leke med klosser:

Du sitter sammen med gruppa og spør «Hva skal vi bygge?». Ett av barna foreslår å bygge et tårn. La oss si at dere har bestemt dere for å bygge et tårn uten at det raser sammen. Det er de andre veldig med på. Du sier: «Begynn med den første klossen, du, Kari». «Ja», svarer Kari, «da vil jeg ta en grønn kloss», svarer Kari. Du: «Da er det din tur, Mats». Han svarer at han vil sette en blå kloss ved siden av den grønne. I denne leken kan dere fint bruke posisjonsbegreper, ord for farger, former, lengder osv. Når dere er godt i gang med et tårn, så kan du for eksempel si «Nå begynner det å bli vanskelig», «du klarte det» osv. På ett eller annet tidspunkt vil kanskje ett av barna foreslå å rive tårnet. «Hva tenker du om det?» kan du spørre de andre barna om. Jo, de er enige. Dere teller til 3: 1,2,3! Dere river ned. Barna ler. Du kan kommentere «Det var morsomt» og kanskje sier ett av barna «en gang til!» Etter leken er ferdig, så er det tid for å rydde.

Latesom lek

I «latesom-leken» prøver barnet ut noe det har erfart eller opplevd, og «later som om» det gjør ting. Det kan late som om det spiser selv, eller mater en dukke med en tom skje, eller ringer med en leketelefon eller kanskje en kloss.

De første ordene kommer ofte samtidig med den tidlige latesom leken. De første setningene eller frasene kommer ofte samtidig med at barnet begynner med lekehandlinger i sekvens. En lekesekvens som består av to handlinger, samsvarer ofte med to-ordsytringer i tale. Det kan for eksempel være slik; *å latesom å helle noe i en kopp og drikke av den*. Etter hvert som leken blir mer avansert, blir også barnets setninger lengre og mer avansert.

Bamse er sulten og tørst – en «latesom lek»

Her kommer forslag til en lek som handler om at bamse er sulten og tørst. Han trenger både mat og drikke.

Du trenger:

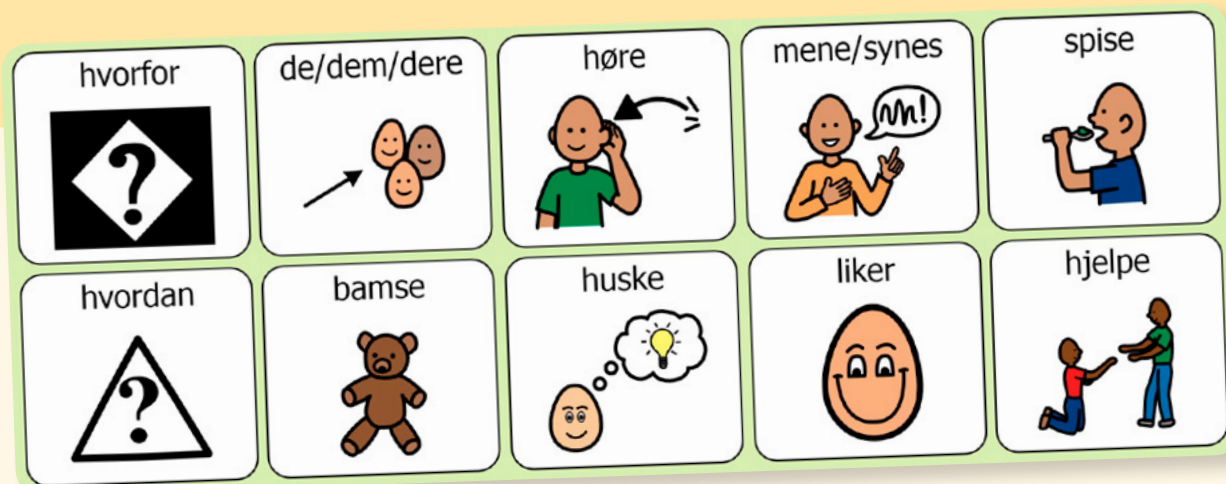
Det er lurt å ha minst to av hver gjenstand. Ha med to bamser, skjeer, kopper, asjetter, kniver osv. Det gir deg som voksen mulighet til å modellere lekehandlinger, og barna har tilgang på nok lekemateriell til at de kan være aktive.

Eksempler på ord og fraser dere kan bruke:

Mer. Nam. Nå skal du få vann. Kan jeg få mer vann? Jeg er tørst. Jeg er sulten. Er du mett? Det liker du.

Eksempel på hvordan dere kan leke:

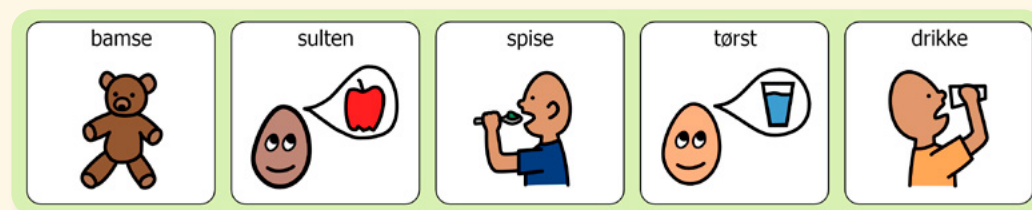
Bamse sitter i vogna. Du sier, på vegne av bamse; «Jeg er så tørst». Så svarer du som deg selv «Se her, nå skal du få litt melk». Du tar melkekartongen, enten du har den der, eller du later som om du har en der, så heller du i koppen. Du gir bamse melk. Du leker at du snakker for bamsen og henvender deg til barnet; «Kan jeg få mer melk?». Du venter, lar barnet gi melk i koppen til bamsen. Sånn kan dere holde på. Det er ikke alltid man må ha utstyr som konkret er det man tenker. Har man ikke en kopp, så går det fint for barnet å «latesom» om det har en kopp eller bruke noe helt annet som kan forestille en kopp.

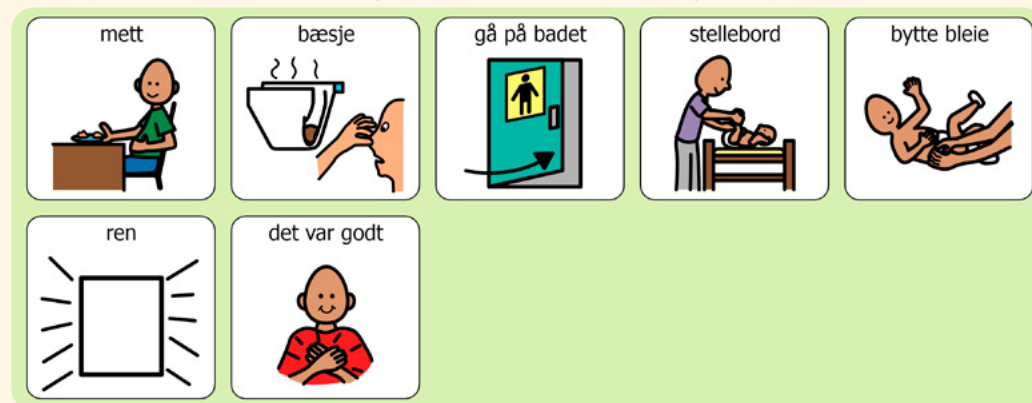
Utvide leken ved hjelp av handlingsrekker

Når vi bruker tegn-til-tale eller grafiske symboler på tematavler, er målet og hensikten kommunikasjon. Grafiske symboler kan også brukes i for eksempel språktrening og for å skape struktur og oversikt. Da er det ikke kommunikasjon, men visuell støtte.

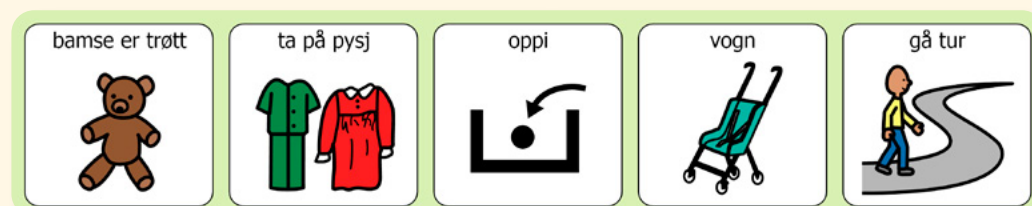
For enkelte barn kan det være vanskelig å dele oppmerksomheten mellom leken, lekene, kommunikasjonsmiddelet og kommunikasjonspartneren. Da kan det være nyttig å støtte leken, og også etter hvert utvide leken ved å lage handlingsrekker. Tenk på latesom-leken med bamsen, hvordan kan den utvides? Nå er bamse sulten og tørst, men hva mer kan vi gjøre i leken?

Kanskje blir han så full i magen at han både tisser og bæsjer?

Eller han blir så trøtt at han må ta på pysj og sove litt?

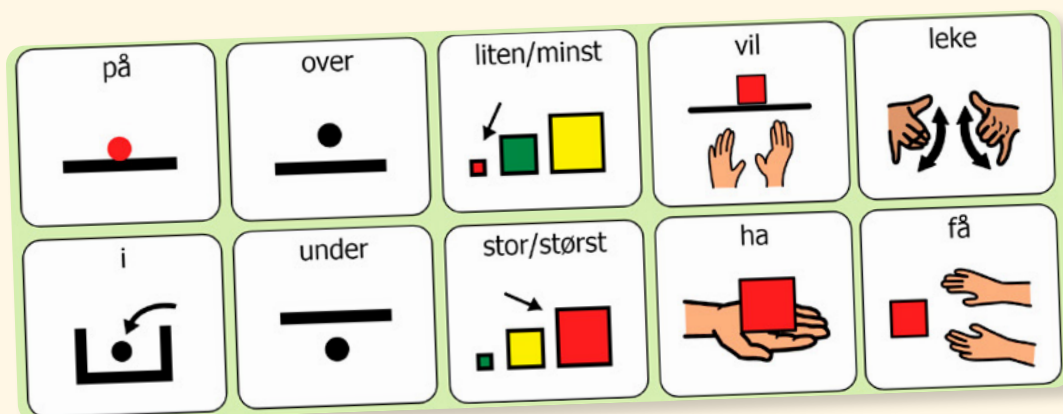
Det vil være ulikt hvor mye visuell støtte hvert enkelt barn har behov for. Noen vil bare trenge at du utvider ordforrådet på kommunikasjonsmiddelet, eller med tegn-til-tale. Andre vil trenge en handlingsrekke som den vi viser over. Kanskje vil noen barn trenge det enda mer detaljert.

Uavhengig av hvordan dere utvider leken er det viktig at ordforrådet utvides parallelt, og at du som kommunikasjonspartner viser hvordan ordene brukes.

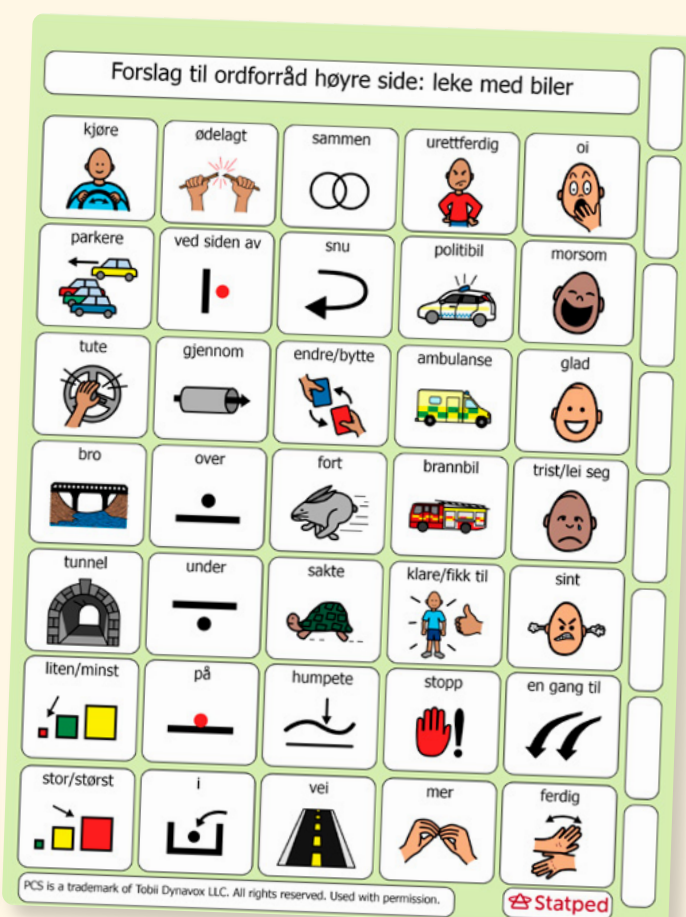
Parallell-lek

Vi kaller det parallell-lek når barn leker innenfor den samme rammen, selv om de ikke snakker om en konkret og felles ramme for leken. De leker for eksempel ved siden av hverandre med biler eller dukker. Parallell-leken er på en måte en overgang mellom latesom-leken og rolle-leken. Parallell-leken kjennetegnes av imitasjon, hvor barnet observerer og imiterer andre barns språk, aktivitet og lek. Gjennom dette utvider barnet eget lekerepertoar og ordforråd.

Det er lurt å ha flere eksemplar av hver leke, slik at barna kan leke med de samme tingene. For at barn som bruker ASK skal ha mulighet til å snakke om det samme som de jevnaldrende, så må både du og den ASK-språklige høre hva de andre barna er opptatt av. Da kan du fange opp og gi barnet tilgang på et ordforråd som gjør det mulig for dem å kunne si, og snakke om, det samme som de andre barna når de leker parallell-lek.

Et eksempel på det kan være lek med biler.
Da kan kanskje ordforrådet på denne tematavlen være nyttig?

Rollelek

Rollelek er lek hvor barnet går inn i en eller annen rolle og later som om det er noen andre, eller at det barnet leker med forestiller noe annet enn virkeligheten tilsier. Når barn leker rollelek, så snakker de med hverandre om rammene for leken. For eksempel kan de leke at de er hjemme, på skolen, legekontoret, eller at de er prinsesser eller superhelter. Alt er lov i rolleleken! Barn begynner med rollelek allerede når de er 30–36 måneder gamle, og fortsetter med det gjennom hele barndommen.

Nå bruker barna komplekse og grammatikalsk riktige setninger. De begynner å forstå at andre forstår, tenker og opplever noe annet enn dem selv, og de forhandler og samarbeider med jevnaldrende. De kan skape en fantasilek sammen med andre, de kan skape en overgang til rolleleken ved å forklare leken for andre, og ta inn andres ideer i leken sin. Barna utvikler nå ferdigheter i å snakke om leken og hva som skjer «på liksom». Dette kaller vi metakommunikasjon.

Som på de andre trinnene i lekens utvikling må du tenke igjennom hvilket ordforråd barnet har behov for, for å kunne delta i rolleleken. Barnet må blant annet kunne snakke om roller og figurer/karakterer de leker at de er, eller som de leker med. De må også ha et ordforråd som gjør det mulig å fortelle og dramatisere. De må kunne uttrykke latesom handlinger som for eksempel: «Vi later som om dette er en ...» eller «Vi later som om vi må ...». I rolleleken sier barn ofte at noe som «liksom» skjer. For eksempel «Så fløy liksom jeg opp på taket og ...». Det er viktig å lytte til hva barna sier til hverandre i leken, slik at du fortløpende kan legge til både nye ord og aktuelle setnings-startere eller fraser som er viktig for å kunne delta i leken.

Som nevnt begynner barnet nå å kunne både samarbeide og forhandle med hverandre. Barnet som bruker ASK skal også kunne bruke sin kommunikasjonsform til å uttrykke sine forslag til løsninger, men også til å være uenig med andre barn. De skal for eksempel også kunne avslå et forslag eller protestere ved å si: «Jeg vil ikke være ...» eller: «Du kan ikke være ...».

Butikklek

Å leke butikk krever ikke nødvendigvis mye utstyr. Noen ganger tar barn initiativ til å leke butikk ved at de «selger» bøtter og spader til hverandre og betalingen foregår i form av kongler eller steiner. Men nå tæpper de kanskje?

Ved å leke en litt «gammeldags butikk» kan vi få en mulighet til å gi barnet erfaring med å starte og avslutte en enkel samtale. For eksempel gjennom å starte med å hilse, takke for handelen og å si ha det.

Dette kan være noe å vurdere i planlegging av butikkleken:

- Skal barnet være selger eller kunde? Kunde er den enkleste rollen.
- Hvilke erfaringer har barnet med å være i butikk?
- Hvilke butikker kjenner barnet til?
- Hva tror du barnet vil kjøpe? Mat, bøker, leker?
- Hva kan dere ha som late-som-varer?
- Hvordan skal varene betales? Plastkort?
- Trenger dere kassaapparat eller betalingsterminal?
- Hvem andre kan være med i butikkleken?

Aktuelle setninger og ord i butikkleken:

- Hei
- Velkommen, hva vil du kjøpe?
- Jeg vil kjøpe ... (for eksempel banan)
- Hva koster ...
- Har du ...
- Jeg har ikke mer ...
- Vær så god!
- Tusen takk!
- Takk for hjelpen!
- Ha det!

Regellek og spill

Regellek er lek som har tydelige regler for hvordan leken skal foregå. En regellek er sosialt konstruert, slik at en regellek kan foregå annerledes fra ett sted til et annet. Eksempler på regellexer er Kongen befaler, Rødt lys og Mitt skip er lastet med. Regellek er vanlig fra fire års alder og godt opp i voksen alder.

Regelleken krever evne til abstrakt tenkning og å kunne uttrykke seg i setninger.

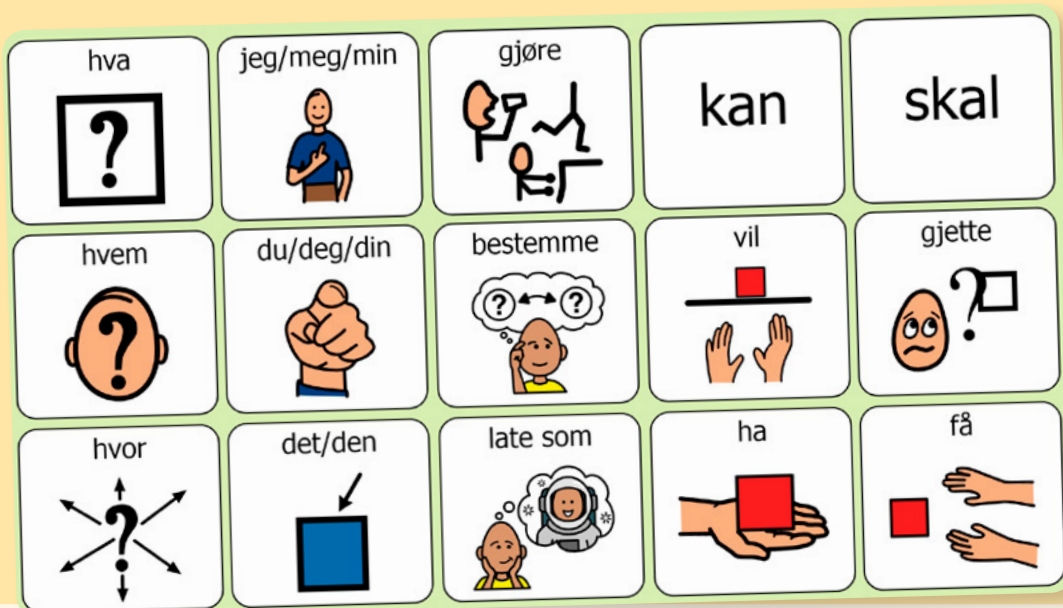
Spill er også en type regellek. Reglene i spill og regellexer gir en ramme for kommunikasjonen. Da vil det være til god hjelp for den som bruker ASK om det er lagt til rette for en struktur i kommunikasjonsmiddelet som samsvarer med reglene i spillet/regelleken. Dette vil kunne gi mulighet for økt tempo i kommunikasjonen i for spillsituasjonen.

I det vi kaller regellek er reglene er som regel kjente, og endring av disse er sjelden et tema i aktiviteten. Likevel bør innholdet i kommunikasjonsmiddelet gi mulighet for å kunne protestere på reglene og å foreslå endringer i disse.

Spille Gjett hvem?

Gjett hvem? er et elimineringsspill som passer for de eldste barna i barnehagen. Ved hjelp av ja- og nei-spørsmål skal du prøve å finne ut hvilken av brettfigurene motspilleren har valgt ut.

Det skal man prøve å gjøre før motspilleren finner ut hvem din brettfigur er. Spillet har tydelig struktur og er derfor forholdsvis lett å velge ordforråd til.

Klar, ferdig, lek!

Vi håper ressursen inspirerer deg i arbeidet med å tilrettelegge for deltakelse i lek for barn som bruker ASK.

Leken er «kongeveien vår til å forstå barnet».

Barn lærer og utvikler seg gjennom lek, og barn leker fordi det er lystbetont. Det handler om å anvende leken som metode for læring og utvikling, samtidig som lekens egenverdi opprettholdes. For barn som bruker ASK, så er det ofte nødvendig å strukturere rammene rundt leken. Barnet må ha tilgang til et ordforråd som gjør det mulig å delta i leken.

Vi har delt noen tankemodeller og strategier som kan være til støtte i tilretteleggingen for lek. I ressursen får du også noen forslag til leker med tilhørende ordforråd organisert i tematavler. Ordene kan også uttrykkes med tegn-til-tale. Du må gjerne prøve ut forslagene slik de er. Du oppdager trolig ganske raskt at du har behov for å tilpasse tematavlene. For barn som bruker kommunikasjonsbok eller talemaskin, så er det vanligvis en bedre løsning enn å bruke tematavler.

Du må gjerne lese mer om lek og ASK på www.statped.no

Da gjenstår det bare å ønske lykke til i det viktige arbeidet.

Klar, ferdig, LEK!

Referanser

Barnehageloven. (2005). *Lov om barnehager* (LOV-2005-06-17-64).

Lovdata. [Lenke til Barnehageloven >>](#)

Barnekonvensjonen. (1991).

FNs konvensjon om barnets rettigheter. FN-sambandet.

[Lenke til Barnekonvensjonen >>](#)

Bergundhaugen, Inkluderende spesialpedagogikk: – Vondt å tenke på at jeg tok fra henne muligheten (2022, 25. november). [Lenke til artikkel >>](#)

Lillemyr, O.F. (1995). *Leik på alvor*. Universitetsforlaget.

Light, J. & Drager, K. (2019, 4.februar). *Early Intervention for young children with autism, cerebral palsy, Down syndrome, and other disabilities*.

[Lenke til publisasjon >>](#)

Lunde, C. og Brodal, P. (2022): *Lek og læring i et nevroperspektiv: hvordan gode intensjoner kan ødelegge barns lærelyst*. Oslo: Universitetsforlaget.

Tetzchner, S. von (2012): *Utviklingspsykologi* (2. utg.). Gyldendal

Thunberg, G. , Carlstrand, A. Claesson, B. & Flink, A. R. (2011):

Komlgang – et foreldrekurs om kommunikasjon og kommunikasjonsstøtte.

AKKtiv. Kursbok.

Østvik, J & Killi, E.M. (2019). *Tidlig innsats for små barn med behov for ASK*.

En systematisk litteraturstudie om utfordringsbilde og intervensjonsområder.

Statped.

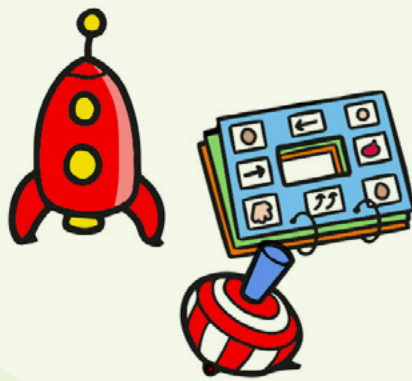

Vedlegg til å skrive ut:

- Skjema for kartlegging av ordforråd
- Skjema ved bruk av «5-trinnsmodellen»
- Tematavler til aktiviteter

Statped yter tjenester for barn og elever med behov for varig og omfattende tilrettelegging i barnehage og skole. Dette gjør vi gjennom å bistå pedagogisk-psykologisk tjeneste, gi opplæring i og på tegnspråk og produsere læremidler.

Telefon
02196

E-post:
post@statped.no

Postadresse:
Statped postmottak
Postboks 113
3081 Holmestrand

www.statped.no